

Barta Györgyi

BUDAPEST ÉS AZ AGGLOMERÁCIÓ GAZDASÁGI SZEREPKÖRÉNEK ÁTALAKULÁSA

A várostervezők valószínűleg jól fogalmazznak, amikor Budapest gazdasági fejlődését „kapu” és „híd” szerepeinek kibontakozásához kötik. Ehhez a meglátáshoz nem is kell túl nagy fantázia, hiszen az elmúlt évek dinamikus fejlődése, közvetve vagy közvetlenül, Budapesten már a „kapuk megnyitásához és a hidak építéséhez” kapcsolódott.

A kapuváros-fogalom új értelmezése alakult ki Európában, az elmúlt 20–25 év során. Mivel az integráció könnyen átjárhatóvá tette az országhatárokat, az áru – tőke – munkaerő – információ áramlásában megváltozott a kapuvárosok tradicionális szerepe. A kapuvárosok ma már nem csak a földrajzi határokon helyezkedhetnek el, hanem az infrastrukturális és intézményrendszerek találkozási pontjain és térségeiben is.¹ A kapuváros fogalom így most magába foglalja a *külföldi működő tőke régióba érkezésének* módjait és helyeit, a városnak a tőke – információ – áru – munkaerő cse-
refolyamatainak *irányításában* betöltött funkcióját, valamint az áru-áramlás megszervezésének (azaz a *logisztikának*) és a háttországba (amely a kapuváros régiója) való bejutásának új formáit.²

A kapuvárosok több típusa között megkülönböztetett csoportot alkotnak a *nemzetközi nagyvárosok*. „Az Európai Unión belüli területi integrációt, s az európai régióknak a globális folyamatokba való bekapcsolását egyre inkább a versengés által is összekapcsolódó európai városrendszer nemzetközi szerepű városai végzik. A kapuváros szerepre olyan nagyvárosi központok alkalmasak, amelyek a fejlett gazdasági régiók határzónájában helyezkednek el, képesek arra, hogy a fejlett régióból érkező innováció-, információ-, tőke-, termék- és termelési kapcsolat-áramlásokat befogadják, feldolgozzák és saját régiójuknak továbbítsák. Ez a szerep tehát nem egyszerű tranzit feladat, prosperitást adhat a városnak és régiójának is. Érthető, hogy e szerepért versengés folyik.”³

A kapuváros szerep az *alkalmassá válást* jelenti, a híd-szerep az *alkalmasság érvényesítését*. A kapuváros és a híd-szerep tehát szorosan összekapcsolódik. A nagyváros regionális súlya, kapuváros-szerepköre jórészt vonzáskörzetének kiterjedtsé-

1 GAEBE – SCHAMP 1994.

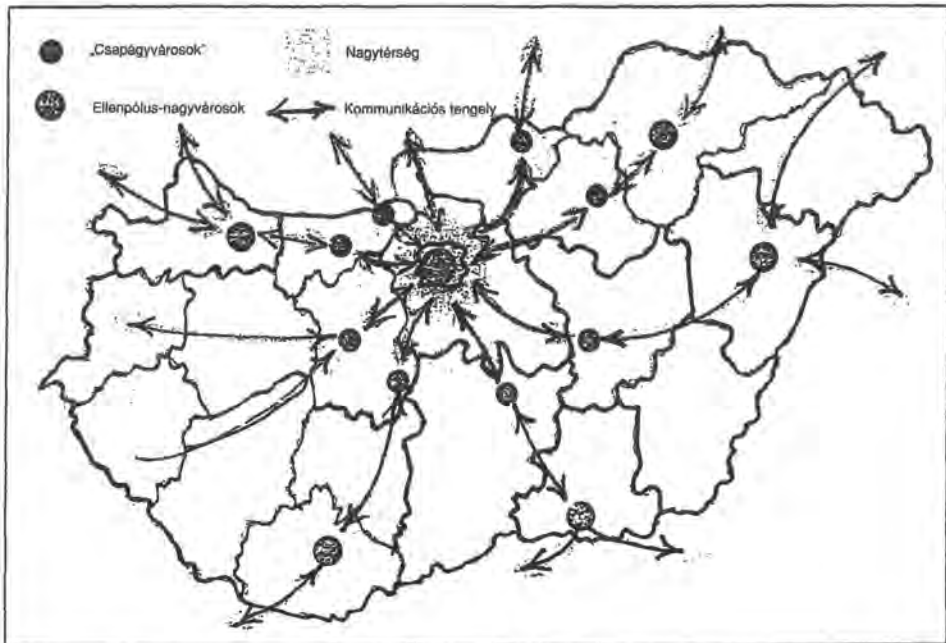
2 BATK 1999.

3 ENYEDI 1998. 47. p.

gétől függ. A híd-szerep feltételezi, hogy a város az erőforrásokat kívülről gyűjti, fogadja, és annak pozitív fejlesztő hatásait a tág környezete felé továbbítja. A nagyváros híd-szerepe kihat az ország más területeinek fejlődésére, a határokon átnyúló együttműködésekre. Végeredményben, a híd-szerep betöltése leginkább a nagyváros által szervezett térségnek, régióknak kínál közvetlen előnyt és prosperitást.

Budapest geopolitikai fekvése, történelmi tradíciói és gazdasági dinamizmusa lehetőséget nyújt arra, hogy a híd- és kapu-szerepek kiteljesítésében keresse és találja meg fejlődésének kulcsát. E szerepek megjelenése már az átmeneti években is meghatározó jelentőségű volt. Budapest, a budapesti agglomeráció regionális súlya jórészt attól függ, milyen mértékben képes közvetíteni és tágítani a Nyugat–Kelet közötti kapcsolatokat, képes-e megteremteni, megszervezni az együttműködést a különböző kiterjedésű térségeiben, a szűkebb és tágabb agglomerációban, a közép-magyarországi régióban, az országban, Közép- és Kelet-Európában. (1. ábra)

1. ábra Budapest kapcsolati irányai a szűk és tág agglomerációjának városai, a régió központok és külföld felé

Forrás: A Budapesti Agglomeráció Fejlesztési Koncepciója (1999) p. 81

Dinamikus beruházási tevékenység Budapesten

Az elmúlt 10 év beruházásaiban már kirajzolódik a kapuvárosi és a hid-szerepre való törekvés, vagyis a központi szerepkörök kiépítése, a külföldi tőkevonzó képesség megerősítése, az idegenforgalom felértékelése, valamint a logisztikai alkalmasság kifejlesztése.⁴

Budapest 1990 után folyamatosan „listavezető” volt a beruházásokban Magyarországon. 1999-ben az egy főre jutó beruházás Budapesten közel 60%-kal haladta meg az országos átlagot (közel ilyen nagyságrendű volt Győr–Moson–Sopron megyében, és az országos átlagot meghaladó beruházást regisztráltak Észak- és Nyugat-Dunántúl többi megyéjében, valamint Heves megyében). A budapesti beruházások több mint 70%-a jogi személyiségű gazdasági társaságokhoz kötődik, főként a magán-szektorban. A külföldi részarány egyre nagyobb a fővárosi beruházásokban, jelenleg már meghaladja az 50%-ot.

Nem csak a beruházások forrása és nagyságrendje, de ágazati szerkezete is alapvetően eltérő Budapesten és vidéken. (1. táblázat)

1. táblázat: Vállalati beruházások ágazati szerkezete Budapesten és vidéken

Ágazat	A gazdasági vállalkozások és a költségvetési szervezetek beruházásainak ágazati szerkezete, 1996 és 1999 között (%)		A külföldi érdekeltségű vállalatok beruházásainak teljesítményérték szerinti megoszlása (%), 1998-ban	
	Budapest	Vidék	Budapest	Vidék
Mezőgazdaság	0	5	0	1
Feldolgozóipar	14	39	27	72
Bányászat*	5	12		
Építőipar	4	2	3	2
Kereskedelem-vendéglátás	10	6	11	7
Szállítás, posta, távközlés	28	17	24	16
Közszolgáltatások	20	15	0	0

4 BARTA 2000. 43–59. p.

Ágazat	A gazdasági vállalkozások és a költségvetési szervezetek beruházásainak ágazati szerkezete, 1996 és 1999 között (%)		A külföldi érdekeltségű vállalatok beruházásainak teljesítményérték szerinti megoszlása (%), 1998-ban	
	Budapest	Vidék	Budapest	Vidék
Pénzügyi szolgáltatás	19	4	16	1
Ingatlanügyletek	–	–	19	1
Összesen	100	100	100	100

* valamint energia-és vízszolgáltatás

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek 1992–99. és Magyar Statisztikai Évkönyv 1999. évi adatai alapján számította Kiss János⁵; Megyei Statisztikai Évkönyvek, Budapesti Statisztikai Évkönyv, 1998, KSH, 1999.

Az összes beruházásban, de főleg a külföldi működő tőke beruházásaiban a fel-
dolgozóipar részaránya lényegesen nagyobb vidéken, mint a fővárosban. A tercier
ágazatok közül a pénzügyi szolgáltatások, valamint a szállítás, raktározás, távközlés
ágazatai élveznek prioritást a budapesti beruházásokon belül. A külföldi beruházók
vidéken főleg az iparba és kisebb mértékben a szállítás–távközlés ágazatokba fektet-
nek, a fővárosban az üzleti szolgáltatások élveznek nagyobb figyelmet. Mivel a Ma-
gyarországra érkező külföldi működő tőke beruházásainak közel 60%-a kerül a
főváros gazdaságába, az itteni ipar viszonylag kisebb aránya ellenére is jelentős beru-
házáshoz jut külföldi forrásból.

A budapesti gazdaságba beruházók által kitüntetett területek folyamatosan változ-
tak az elmúlt 10 évben, jobbra követve a tőke megtérülési idejének gyorsaságát. E
téren kivétel talán az *ipar*. Ebben az ágazatban a rendszerváltozás utáni privatizációs
lehetőségek vonzották jelentős mértékben a külföldi tőkét, míg a pénzügyi szféra,
vagy az ingatlanpiac ekkor még nem nyílt meg a külföldi befektetők számára. Nem
véletlen, hogy az 1990-es évek elején az első jelentős, külföldi beruházások éppen a
távközlési rendszer kiépítését célozták meg (a beruházások 90%-a származott külföl-
di tőkeforrásból, nemzetközi pénzügyi szervezetektől, multinacionális távközlési
vállalatoktól. A távközlési beruházások nagyobb része kezdetben Budapest távköz-
lésének fejlesztésére koncentrált, 1997-re nagyjából be is fejeződött az országos
hálózat fejlesztése).⁶ A távközlés kiépítése volt a feltétele a multinacionális vállalata-
tok jelentős térhódításának, a gomba módra szaporodó bevásárló központok építésé-

5 NAGY 2001. (A szerzők között szerepel Kiss János).

6 TINER 1998. 141–163. p.

nek és az irodapiac megteremtésének. *A kiskereskedelem modernizálása* Budapesten indult meg: 1995-ben nyitották meg az első igazi bevásárlóközpontot. 1990 és 1998 között 340 ezer négyzetméternyi bevásárlóközpont, hipermarket, megabolt épült meg, és azóta is folyamatosan bővül a számuk.

A bevásárlóközpontokkal egy időben vált az ingatlanfejlesztők célterületévé az *irodaház-építés* is. Az 1990-es évek elejétől a főváros irodapiaca 50–60 ezer négyzetméterrel gyarapodott. A belvárosi irodapark nagyjából már telített, a külvárosi irodapiac viszont folyamatosan bővül.⁷ A 90-es évek második felétől – az irodaépítési láz csökkenésével – a beruházók figyelme a *szállodaépítés* felé fordult. Jelentős szállodaépítés utoljára 20 évvel ezelőtt volt a fővárosban, azóta a szállodai kapacitás csak egy-egy nagyobb (és sok kis) beruházással bővült. Jelenleg viszont 10 közepes és magas kategóriájú szálloda megnyitását tervezik Budapesten, főleg a városközpontban.

A *lakásépítés* az ingatlanpiaci árak emelkedésével ezekben az években lendült fel. Már nem csak a budai zöldövezetben épülnek új házak, hanem szerte a városban megindult a magas minőségi igényeket is kielégítő lakóparkok építése. A használt lakások árai is jelentősen megemelkedtek, ennek tulajdonítható, hogy tömegesen újítták fel a régi lakásokat a fővárosban.

A felsorolásból hiányzik a *közlekedés és a logisztika*, nem véletlenül. E két ágazat fejlesztésében egyrészt a magántőke lényegesen kisebb szerepet játszik, tehát jelentős állami részvételre van szükség. Másrészt a logisztika – nagy területigényével, és a közlekedés, szállítás várost terhelő tevékenységével – folyamatosan a városfejlesztési viták középpontjában áll. (Vajon Budapest határain belül, vagy kívül kell-e a logisztikai tereket megépíteni? Úgy tűnik azonban, ez a vita lassan elveszti aktualitását – a logisztika jórészt „spontán” térfoglalásával Budapest déli térségében).

A *közlekedés modernizálása* a nagyvárosi fejlesztés kulcsa, a kapu- és híd-szerepek megvalósításának feltétele, a városfejlesztési koncepció központi eleme (Bécsben, Prágában, Budapesten – érthető, bár vitatható módon – a komplex városfejlesztési koncepció kidolgozását meg is előzte a közlekedésfejlesztési tervek kidolgozása, sőt hivatalos elfogadása). Budapesten rendkívül szerény az előrelépés e téren (a létfontosságú metróépítés, például, hosszú évekre elhalasztódott). Ebben szerepet játszik a közlekedésfejlesztés rendkívüli költségigénye, és ezzel összefüggésben az is, hogy a központi kormányzat nem támogatta országos és helyi fontosságának megfelelően a fővárosi tervek megvalósítását.

7 BAROSS 1999. V. 1–9. p., 1999. VI. 1–6. p.

A gazdasági szerkezet változásai

A budapesti gazdaság szerkezetében két jellegzetes folyamat hozott változást az elmúlt évtizedben: a terciér szektoron belül az üzleti szolgáltatások előretörése, jelentős fejlődése, és az ipar folyamatos térvészése, a dezindusztrializációs folyamat elindulása. (2. táblázat)

2. táblázat: A bruttó hazai termék (GDP) ágazati struktúrájának változása 1995 és 1999 között (%)

Ágazat	Budapest		Vidék*	
	1995	1999	1995	1999
Mezőgazdaság	0,5	0,4	10,4	7,2
Ipar	18,3	17,4	30,5	33,1
Ebből: Feldolgozóipar	15,8	14,9	26,1	28,0
Építőipar	4,2	4,0	5,4	5,0
Tercier ágazat	77,0	78,2	53,7	54,7
Ebből: Kereskedelem, vendéglátás	15,3	15,7	11,1	11,2
Szállítás, távközlés	10,8	12,2	9,2	9,2
Pénzügy, ingatlan-ügyletek	28,9	30,4	14,0	14,5
Közszolgáltatások	22,0	19,9	19,4	19,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

*Magyarország Budapest nélkül

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek 1995–99. és Magyar Statisztikai Évkönyv 1999. évi adatai alapján számította Kiss János⁸; Budapesti Statisztikai Évkönyv, 1999., KSH, 2000., Időszaki Tájékoztató, Makrogazdaság, KSH, Bp., 2001.

Budapest és a vidék gazdasági struktúrájában mutatkozó különbségeket természetes körülménynek tekintjük, hiszen egy nagyvárost hasonlítunk össze Magyarország többi térségével, de egyúttal olyan átmeneti tünetnek, amely a gazdasági transzformációval együtt járó területi differenciálódási folyamat eredménye is. Az magától értetődő, hogy a mezőgazdaság alig van jelen Budapest gazdaságában. Kedvező ténynek tekinthető, hogy a közszolgáltatások és az építőipar terén nincs lényeges aránybeli különbség a főváros és a vidék között. A feldolgozóipar és a bányászat (az energia- és vízszolgáltatással együtt számított) aránya a vidéki gazdaságban kétszerese a

8 Lásd a 5. sz. jegyzetet.

fővárosinak, míg az üzleti szolgáltatások budapesti részaránya ugyancsak közel kétszeresen haladja meg a vidékét.

A *változások tendenciáiban* az a lényeges különbség a főváros és a vidék gazdasági szerkezetében, hogy a vidéki gazdaságban növekvő az ipar részaránya, a budapesti gazdaság fejlődése viszont egyértelműen a *tercier jelleg erősödésével* függ össze, elsősorban a magas termelékenyséű terciér ágazatok fővárosi koncentrációjának köszönhetően. 1999-ben a pénzügyi tevékenységből származó GDP 53%-át állították elő Budapesten, az ingatlanügyletek a megfelelő ágazat GDP-jének 50%-át, a kereskedelem és vendéglátás 42%-át, a szállítás–posta–távközlés 53%-át adta a budapesti gazdaság.

Dezindusztrializáció és ipari átalakulás

Budapesten kétségtelenül elindult a dezindusztrializációs⁹ folyamat, vagyis az ipar részaránya, jelentősége a budapesti gazdaságban csökkenő tendenciájú. Az ipari foglalkoztatottak száma már az 1960-as évek közepétől (ekkor érte el csúcát mintegy 650 ezer munkahellyel) fogyni kezdett. Egészen a rendszerváltozásig valójában ennek sokkal inkább a munkaerőhiány volt az oka, mint a gazdaság tényleges változásai. Ebben az időszakban az ipar a termelésben, exportban, beruházásban többnyire Budapesten is megőrizte jelentőségét.¹⁰ 1990 után azonban az ipar egyre inkább átadja helyét a szolgáltató ágazatnak. (3. táblázat)

3. táblázat: Az aktív keresők megoszlása a budapesti gazdaságban (%)

Ágazat	1970	1990	1996	1999
Mezőgazdaság	2,1	3,0	0,7	0,3
Ipar	54,6	36,6	23,6	19,3
Tercier ágazat	43,3	60,7	75,7	80,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Budapest Statisztikai Évkönyvek, KSH, Budapest

9 A dezindusztrializáció folyamán olyan gazdasági strukturális változásról van szó, amelynek során az ipar leépül, súlya csökken a gazdaságban, és helyét más ágazatok – a terciér és a kvaterner szektor – veszik át. A nyugati nagyvárosok gazdasága az elmúlt évtizedekben átstrukturálódott, kiköltözött a nagyvárosokból a tradicionális tömegtermelő ipar, a nagyvállalatok externalizálták tevékenységük egy részét, és tömegesen vesznek igénybe alvállalkozói munkát, külső szolgáltatásokat. A nagyvárosi szolgáltató szektor jórésze az iparhoz kötődik (SCOTT 1988.) A fejlett gazdaságokban az értéktermelés a termelés és a szolgáltatás integrációjára épül. Az ipar terciérizálódik, azaz materializálódott szolgáltatássá válik (MANZAGOL 1993. 507–533. p.).

10 BARTA 1998. 189–209. p.

Az ipar városon belüli térbeli átrendeződésében drasztikus változás nem következett be: zsugorodnak az ipari területek, a korábban összefüggő „fél karéj” egyre mozaikosabbá válik.¹¹

Különböző jellegű folyamatok zajlanak a fővárosi ipari területeken:

- funkcionális átalakulás során az iparterületek egy része eltűnik,
- más ipari területek teljesen, vagy részlegesen fennmaradnak,
- új ipari területek alakulnak ki.

A funkcióváltás a város északi felében fekvő ipari területeken kezdődött a legkorábban, és itt a leggyorsabb. E térség főtengelye a Váci út. Az egykor ipari üzemekkel, gyárakkal szegélyezett úton, különösen a Dunához közelebb eső oldalán, gyökeres változások zajlottak le az elmúlt években: az ipari funkció helyébe a terciér (kereskedelmi, javító, szolgáltató) funkciók léptek, s ma már ezek dominálnak.

A város déli, délkeleti felének ipari területein az ipar hosszabb távú fennmaradásával lehet számolni.

A budapesti térszerkezeti fejlődés új folyamata a városhatár menti új ipartelepí gyűré kialakulása, többségükben zöldmezős fejlesztés révén, főként a korábbi iparterületekhez kapcsolódva (például, a XVIII. Méta utcai, a XV. Szántóföld és Cservenka úti, valamint a XVI–XVII. Bökényföldi úti iparterületek stb.). A városhatár menti ipari zónák kialakulása a természetes városfejlődési folyamat része. Tükrözi Budapestnek azt a sajátosságát, hogy még jelenleg is számottevő szabad területekkel rendelkezik, tehát a területi hiány önmagában nem indokolja az ipar kitelepülését az agglomerációs övezetbe. Előny, hogy a városhatár menti térség közutakon viszonylag könnyen elérhető, viszont ez a fejlődési folyamat kétségtelenül veszélyezteti a főváros beépített területét körülölelő zöldgyűré fennmaradását.

Megfelel a nemzetközi tendenciáknak a Budapest körüli agglomerációs gyűré dinamikus ipari fejlődése is. Ritkán fordul elő, hogy korábban budapesti székhelyű vállalatok költöznének ki a nagyváros környékére, annál vonzóbb az agglomerációs gyűré térsége az új telephelyet kereső vállalkozásoknak, a zöldmezős beruházásoknak (a legnagyobb részük ipari szolgáltatással, illetve kereskedelemmel foglalkozó kis- és középméretű vállalkozás, de több nagyvállalat, multinacionális vállalat is letelepült már ebbe a térségbe).

A korábban a budapesti iparba ingázók egy része most az agglomerációs övezetben, saját lakóhelyét előnyben részesítve vállal munkát, vagy lesz önálló vállalkozó. Így ha a vállalatok tömeges fizikai kiköltözéséről nem is beszélhetünk, a munkaerő helyváltoztatásáról annál inkább.¹²

11 BARTA 1999. 11. p.; KISS 1998. 138–162. p.

12 BARTA – BELUSZKY 1999.

Az agglomerációs övezetbe települő új vállalatok számára vonzó a nagy fővárosi piac, a viszonylag széles skálájú munkaerőpiac, az alacsonyabb árú telek-ingatlan, és nem utolsósorban az agglomeráció-övezeti kisteleplülések önkormányzatainak jobb együttműködési készsége. Az agglomerációs övezet ipara – termelékenységét és jövedelmezőségét tekintve – az ország élvonalában áll (bár kétségtelenül elmarad az észak-dunántúli dinamizmustól).

A budapesti agglomerációban zajló ipari folyamatokat nem lehet egyszerűen úgy jellemezni, hogy a fővárosban dezindusztrializáció, az agglomerációs gyűrűben pedig dinamikus ipari fejlődés megy végbe. Ennél összetettebb folyamatokról van szó.

Még korántsem lehet „leírni” a fővárosi ipart. A budapesti ipari koncentráció – a maga 100 ezer munkahelyével – ma is a legnagyobb az országban. A budapesti ipar növekedési pályára került 1994 óta, és csak a legutóbbi egy-két évben mutatkozott visszaesés az ipari termelésben. Az ipari fejlődés főként a külföldi beruházások kezdetben domináló, de jelenleg is magas arányának köszönhető. Három ágazat – a vegyipar, a gépipar és az élelmiszeripar – teszi ki a budapesti ipar közel háromnegyed részét, az ország vegyipari termelésében és exportjában Budapest részaránya meghatározó. A három ágazat közül a gépipar fejlődik, bővül jelentősen. A gépipar és a papír- és nyomdaipar vállalatai teszik ki a budapesti iparvállalatok 60%-át. E nagy tömörülés potenciálisan ipari klaszter kialakulását is lehetővé teszi e két ágazatban.

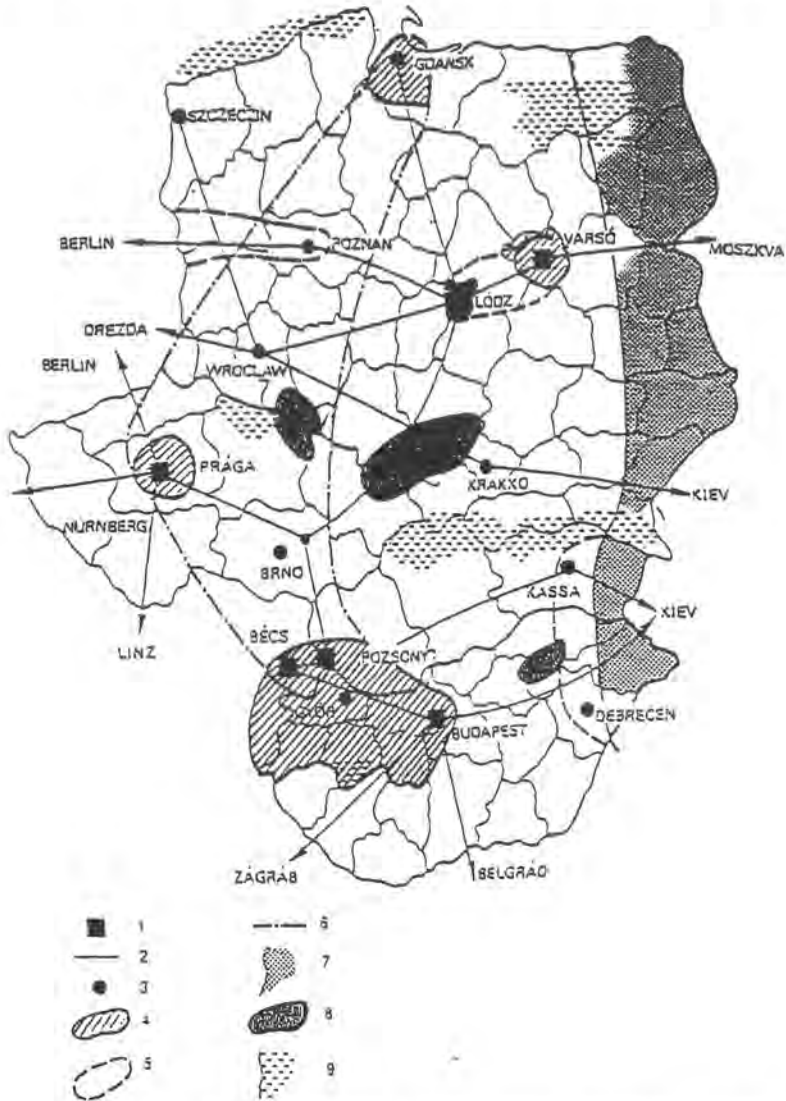
A központi szerepkörök erősödése

Az 1990-es évek közepén a viták középpontjában állt, vajon lehet-e Budapesten Kelet-Közép-Európa pénzügyi központja? Az elmúlt évek eldöntötték ezt a vitát: egyrészt Magyarországon a dinamikus külföldi működő tőke-beruházás ellenére sem jön létre olyan tőkekoncentráció, amelynek révén Magyarországon, Budapesten alakulhatna ki e térség pénzügyi központja. Másrészt, a pénzügyi élet nem is oly módon szerveződik, hogy területi alközpontokat hozna létre.¹³

Budapest viszont kétségkívül a magyar pénzügyi élet kizárólagos központjává vált. A magyar bankrendszer budapesti centralizációja kifejezi a tőkefelhalmozás térbeli különbségeit, Budapestnek e téren egyre erősödő helyzetét. A banki tőkeállomány 95%-a a fővárosban koncentrálódik. A jelenleg működő 44 kereskedelmi banknak és szakosított pénzügyintézetének székhelyei – a miskolci Rákóczi Bank kivételével – kizárólag Budapesten vannak. A bankfiók-hálózati sűrűség azonban mind ez ideig elég alacsony maradt Budapesten. A fővárosban egy bankfióknak kétszer

13 BELLON 1998. 59–83. p.

2. ábra Közép-Európa regionális nagyszerkezete (G. Gorzelak nyomán)

1 Fővárosok; 2 Fő összekötő utak; 3 Fontos regionális központok; 4 Fejlődési központok (magterületek); 5 Potenciális fejlődési központok; 6 Nyugati dinamikus zóna; 7 Keleti periféria; 8 Régi ipari körzetek; 9 Jelentős idegenforgalmi potenciál

Forrás: Enyedi (1996)

annyi lakost kell kiszolgálnia, mint az ország egy átlagos bankfiókjának, és ötször-hatszor annyi lakost, mint az EU országaiban.¹⁴

A budapesti agglomeráció és az észak-dunántúli térség között hatékony munkamegosztás van kialakulóban. Az Észak-Dunántúlra települő multinacionális iparvállalatok a budapesti korszerű szolgáltatások fogyasztói. Nem túlzás azt állítani, hogy a fővárosi tercier szektor (pénzügyi szektor, ingatlan ügyletek, távközlés, stb.) nagy beruházásai, gyors fejlesztése jórészt a multinacionális iparvállalatok igényeinek kielégítését szolgálja.

Az észak-dunántúli és a budapesti agglomeráció térsége egyre inkább összefüggő körzetté fejlődik, részeként a Bécs–Pozsony–Brno–Győr–Budapest központú potenciális gazdasági régióknak. (2. ábra)

A főváros központi szerepköreit erősíti a gazdaság *irányító funkcióinak* koncentrációja.

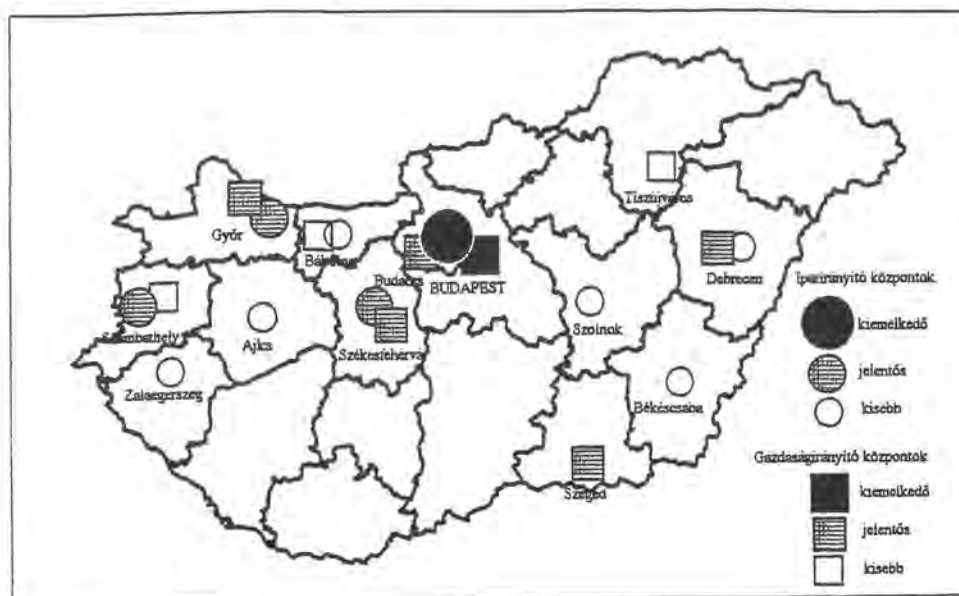
A vállalati központok egy-egy településen való koncentrációja *irányító központokat* hoz létre. A TOP 100 legnagyobb vállalatai bejegyzett működési központjainak települése alapján (86 vállalat adatait publikálták 1999-ben): 41 esetben a székhely Budapesten, 9 esetben a budapesti agglomerációs gyűrűben volt található. 3–4 nagyvállalattal rendelkező Győr, Székesfehérvár, Szeged és Debrecen. A többi nagyvállalat székhelye egy-egy városban működött. *A főváros kiemelkedő központi szerepkörére utal az a tény, hogy a nagyvállalatok, főleg a külföldi nagyvállalatok bejegyzett székhelyeinek közel 50%-a a budapesti agglomerációban koncentrációzik.*

Ettől lényegesen eltérő térbeli struktúra rajzolódik ki az *ipari nagyvállalatok* körében. *Budapest és agglomerációja* – a valamennyi nagyvállalat esetében kimutatott közel 50%-os részaránnyal szemben – *az ipari nagyvállalatok székhelyeinek „mindössze” 36%-át tömöríti. Ugyanilyen arányú koncentráció jött létre Északnyugat-Dunántúlon, tehát e két térségben található a legnagyobb iparvállalatok székhelyeinek közel háromnegyed része!* Az Alföld 20%-os részaránya mellett teljesen eltörlődik a nemrégiben még legfejlettebb iparú észak-magyarországi régió (5%), és a dél-dunántúli régió (3%). A legtöbb ipari nagyvállalat székhelye Budapesten van (25), a fővárost követi Győr (5), Székesfehérvár (5), Szombathely (4). Szembetűnő, hogy az ipari nagyvállalati székhelyeket nem vonzzák olyan mértékben a nagyvárosok, mint a tercier ágazathoz tartozó nagyvállalatokat. Az ipari nagyvállalatok elhelyezkedése – a tercier ágazathoz tartozó nagyvállalatokhoz képest – a térben sokkal koncentráltabb és egyoldalúbb. (3. ábra)

Budapest központi szerepköre megerősödött az átmenet 10 évében. Egyre jelentősebb irányító funkciót tölt be a magyar gazdaságban, modern tercier szektora nem csak a magyar gazdaságot szolgálja, hanem Közép-Kelet-Európa gazdaságait is. Bu-

14 GÁL 1998. 43–69. p.

3. ábra Iparirányító és gazdaságirányító központok

Forrás: A Figyelő (1999) TOP 100, 200 adataiból szerkesztette Barta Györgyi

dapest üzleti központtá vált, a Fortune magazin (Figyelő 2000, 20–26) Európa 5 legdinamikusabban fejlődő üzleti központja közé sorolja ma Budapestet!¹⁵

Gazdasági dinamizmus Budapesten

A dinamikus beruházási tevékenységnek, a gazdasági szerkezet előnyös változásának, a központi szerepkörök megerősödésének tulajdonítható, hogy Budapest gazdasága lendületesen fejlődik. Újra „boom” van a budapesti gazdaságban. A fővárosi gazdaság által előállított GDP növekedése gyorsabb, mint az országos átlag, így Budapest részaránya az országban évről évre emelkedik (1995-ben meghaladta a 33%-ot, 1999-ben megközelítette a 35%-ot a GDP részaránya, miközben a lakosság országos aránya csökkenő, és már nem éri el a 20%-ot).

15 BERNEK 2001. p. 1–11.

4. táblázat: Az egy főre jutó GDP a közép-magyarországi régióban az Európai Unió átlagához viszonyítva* (%)

Térség	1995	1996	1997	1995–1997
EU 15=100	66,4	68,5	70,8	68,6
EU 21=100	72,6	74,7	77,0	74,8

* A táblázat adatai a vásárlóerő-paritáson számított GDP értékek. Az első sorban az EU jelenlegi összetétele alapján, a másodikban a belépni szándékozók „első körének” országaival – köztük Magyarországgal – együtt számítva.

Forrás: ECOSTAT, 2000. június

De nem csak Budapestre jellemző ez a dinamizmus. A kelet-közép-európai országok legnagyobb városai általában a gazdasági transzformáció nyertesei lettek. Ezekben a nagyvárosi térségekben mindenütt a legnagyobb a külföldi működő tőke beruházás, e térségek gazdaságai fejlődnek a legdinamikusabban és mennek át leggyorsabban a modernizációs átalakuláson. Főként annak köszönhetik gazdasági prosperitásukat, hogy részévé tudnak válni az európai integrációnak, sőt, a globalizáció is felgyorsítja fejlődésüket. A budapesti központú közép-magyarországi régió lendületes fejlődését mutatja, hogy évről évre látványosan csökken lemaradása Nyugat-Európától. (4. táblázat)

Irodalom

- BAROSS 1999. BAROSS Pál.: Kiskereskedelem: átalakuló kínálati struktúra? V. 1–9. p. Ingatlanpiaci folyamatok és önkormányzati irányításuk. VI. 1–6. p. In: Budapest városfejlesztési koncepciója. Szakmai, társadalmi vitaanyag. Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatalának megbízásából a Városkutatás Kft. fővállalkozásában (projektmenedzser: Pallai K. – Tosics I). Bp., 1999.
- BARTA 1998. BARTA, Györgyi: Industrial Restructuring or Deindustrialisation? In: Social Change and Urban restructuring in Central Europe (ed.: Enyedi György). Bp., 1998. 189–209. p.
- BARTA 1999. BARTA Györgyi: Ipari átalakulás Budapesten. In: Budapest városfejlesztési koncepciója. Szakmai, társadalmi vitaanyag (projektmenedzser: Pallai K. – Tosics I). Bp., 1999. 11. P.
- BARTA 2000. BARTA Györgyi: Újra „boom” a budapesti gazdaságban. In: Budapest – dilemmák. Budapesti Negyed 28. 2. sz. (2000), 43–59. p.
- BARTA – BELUSZKY 1999. BARTA Györgyi – BELUSZKY Pál (szerk.): Társadalmi-gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban. Bp., 1999.
- BELLON 1998. BELLON Erika: Lesz-e Budapest nemzetközi pénzügyi központ? In: Budapest – nemzetközi város (szerk.: BARTA Györgyi). Bp., 1998. 59–83. p.
- BERNEK 2001. BERNEK Á.: A stratégiai földrajzi hely fogalma a transznacionális vállalatok nemzetközi üzletpolitikájában. In: Tér és társadalom 2001. 3–4. sz. 1–11. p.
- BATK 1999. Budapesti agglomeráció területfejlesztési koncepció. (Projektvezető csoport: Tosics I. – Barta Gy. – Gauder P. – Ongjerth Richárd). A Régió 8 Szakértői Munkaközösség, Bp., 1999.
- ENYEDI 1996. ENYEDI György: Regionális folyamatok Magyarországon. Ember – Település – Régió. Bp., 1996.

- ENYEDI 1998. ENYEDI György: Budapest – kapuváros? In: Budapest – nemzetközi város. (szerk.: Barta Györgyi). Budapest, 1998.
- GAEBE – SCHAMP 1994. GAEBE, W. – SCHAMP, E. W. (eds): Gateways to the European market. Wirtschaftsgeographie LIT Bd. 4. Münster, Hamburg, 1994.
- GÁL 1998. GÁL Zoltán: A pénzügyi szektor területfejlesztési kérdései Magyarországon. In: Tér és társadalom 1998. 4. sz., 43–69. p.
- KISS 1998. KISS J.: Az ágazati gazdaság szerkezet szerepe a regionális differenciálódásban Magyarországon. In: Tér és társadalom, 1998. 1–2. sz., 138–162. p.
- MANZAGOL 1993. MANZAGOL, C.: La localisation des activités spécifiques.. In: Encyclopédie de Géographie, Vol. II. (eds.: Bailly, A.– Ferras, R.– Pumain, D). Economica (Suisse) S.A., 1993. 507–533. p.
- NAGY 2001. NAGY E. (szerk.): Területi szerkezetváltási típusok Magyarországon. Az Oktatási Minisztérium és a Gazdasági Minisztérium megbízásából készítette az MTA RKK, Békéscsaba, 2001.
- SCOTT 1988. SCOTT, A.: Metropolis. From the Division of labour to Urban Form. Berkeley – Los Angeles – London, 1988.
- TINER 1998. TINER Tibor: Budapest és a távközlés fejlődése. In: Budapest – nemzetközi város. (szerk.: Barta Györgyi). Bp., 1998.

Györgyi Barta

Changes of the Economic Functions of Budapest and the Agglomeration

The study aims to analyse the dynamic economic development of Budapest, its structural changes and the opportunities for its assuming new functions and roles.

Budapest's economy has always attracted most investments in Hungary. The focus of investments changed spectacularly, generally seeking the highest returns on capital: The modernisation of telecommunications was followed by erecting new shopping malls and office buildings, later the construction of hotels and, at present, housing. (The industrial sector was an exception to the high-rate-of-return rule: After the political changes of 1989, the favourable opportunities provided by privatisation attracted considerable strategic foreign capital).

As the financial and human resources required by economic development are concentrated in the capital, the structure of its economy is in a continuous process of modernisation with a strong emphasis on the tertiary sector, as is exemplified by the high proportion of modern business services including banking. These services are also essential for the economic development of the rest of the country. The role of industry is slowly decreasing, but the industrial sector remains an important factor of the capital's economy.

The geopolitical position of Budapest, its historical functions and its economic dynamism helped the city, during the past decade of transition, to find the key to further development in its roles as a bridge and a gate. The share of foreign direct investment is remarkably high, tourism is contributing considerably to GDP, and transport and logistical facilities are being expanded continually. As a consequence, Budapest's leading role within the Hungarian economy has been strengthened further.

EGY VILÁGVÁROS MARGÓJÁN – PESTHIDEGKÚT

A Budai-hegység által övezett Hidegkúti-medence őstörténetét régészeti leletek sora igazolja. A Fazekas- és Remete-hegy barlangjaiban a kőkor, majd a bronzkor embere is otthonra talált, később a völgyben a kelták telepedtek meg, az utánuk jövő rómaiak pedig utat építettek a mai Hármashatár-hegyen át Aquincum felé.

Mindazonáltal számunkra Hidegkút története az első írásos emlékekkel kezdődik, ez pedig IV. Bélának 1255-ben kelt oklevele, amely szerint birtokcsere eredményeként Hidegkút a Margit-szigeti domonkos apácák tulajdonába került.¹ A tatárjárás után, midőn a budai várhegyen megépült a vár, s Buda királyi központ lett, a környék falvaiban az udvartartást kiszolgáló várnépek telepedtek meg, így a szomszédos Nagykovácsiban a királyi fegyverkovácsok, Solymáron a királyi solymászok. Hidegkút azonban nem az itt élő hadizenesézekről, azaz királyi trombitásokról² kapta nevét, hanem jó és bővizű forrásáról,³ ez is azt bizonyítja, miszerint a hely már jóval korábban lakott település volt.

A középkor évszázadai alatt Hidegkút lakói Budával tartottak fenn közvetlen kapcsolatot, s ehhez a mai Hűvösvölgyön keresztül vezető utat használták.⁴ A XVI. század első felében a Podmaniczky család birtoktestéhez tartozott Hidegkút.⁵ Buda elfoglalása (1541) után a budai szandzsák részeként az egykor virágzó településen öt,

1 TOPERCZER 9–49. p. Tartja magát az a legenda is, hogy az államalapító Szent István az ellene lázadó Koppány pogányságra hajló, s ezért szolgaságra vetett magyarjait száműzte Hidegkút területére.

2 ZOLNAY 1977. 235–239. p.; BP. TÖRT. II. köt. 27. p.

3 A néveredethez fűződő, s azokat magyarázó legendákat közli TOPERCZER 7–9. p.

4 Ez az út – ma: Hidegkúti út – mind a mai napig az egyetlen, amely szinte köldökzsinórként kapcsolja a fővároshoz a települést.

5 Podmaniczky Mihály, a királyi testőrök kapitánya elesett a mohácsi csatában, s mivel nem voltak fiúgyermekai, testvére, Podmaniczky István nyitrai püspök örökölte – többek között – Hidegkutat is. Ő is részt vett a mohácsi csatában, de szerencsésen megmenekült. S mert az esztergomi érseki szék megüresedett, ő pedig a legidősebb volt az élő püspökök között, ő koronázta meg Szapolyai János királyt, majd átállt Habsburg Ferdinánd pártjára, s őt is megkoronázta. 1528 körül odahagyta a püspökséget, s kétszer nősült. Házasságaiból azonban nem származott utód, így Hidegkút birtoklásáért 1686 után testvérének, Mihálynak leányági leszármazottai jelentkeztek.; BP. TÖRT. II. köt. 35. p.; TOPERCZER 55. p.